

ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ (Φεβρουάριος 2000)

Συγγραφέας: ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

I. Προδιάθεση

1. Ο άνθρωπος και η φύση: η αναγκαία αρμονία

Η σχέση του ανθρώπου με τη φύση δεν υπήρξε ποτέ αρμονική. Το «έλλογο ον» διαχειρίστηκε το περιβάλλον ως αντικείμενο για την ικανοποίηση αποκλειστικά των αναγκών του και όχι ως οργανικό σύνολο, στο οποίο ανήκει και το ίδιο, και του οποίου έπρεπε παραλλήλως να εξασφαλιστεί η ανανέωση και η διατήρηση σε κατάσταση πρόσφορη τουλάχιστον για μια μακροπρόθεσμη εκμετάλλευση. Βεβαίως στις προβιομηχανικές κοινωνίες η αραιότητα των πληθυσμών και η τεχνολογική υστέρηση καθιστούσαν τις συνέπειες της ληστρικής επέμβασης στη φύση ανεκτές και αφομοιώσιμες. Η οικονομική, όμως, και επιστημονική ανάπτυξη των νεωτέρων χρόνων και η πληθυσμιακή έκρηξη των Χωρών του λεγόμενου «τρίτου Κόσμου» είχαν τόσες και τόσο σοβαρές επιπτώσεις, οι οποίες οδήγησαν στη περιβαλλοντική κατάρρευση. Η διαπίστωση των μη αναστρέψιμων ζημιών στην οικολογική ισορροπία επέτρεψε την ευρύτερη συνειδητοποίηση της κρίσης και τη διαφορετική (ποιοτική αντί ποσοτικής) προσέγγιση της αναγκαστικής σχέσης συμβίωσης του ανθρώπου με την απρόσωπη φύση. Η αποκατάσταση της αντίληψης για την «*αειφόρο ανάπτυξη*» σημαδεύει την έναρξη της νέας «ειρηνικής» περιόδου, που, χωρίς να αναστείλει την πρόοδο, επιδιώκει να διασφαλίσει το περιβάλλον από την αλόγιστη και εξαντλητική αξιοποίηση των δυνατοτήτων ευημερίας που προσφέρει^[1] Είναι η πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρώπινης κυριαρχίας που διαφαίνεται η ελπίδα για την κατάκτηση, στο μέτρο του εφικτού, της αναγκαίας, αλλά απραγματοποίητης ως τώρα, αρμονίας στην αμοιβαία σχέση της έλλογης δημιουργικότητας με τη φυσική παραγωγικότητα.

Αποτέλεσμα της δυσαρμονίας του ανθρώπου με τη φύση υπήρξε η αντιπαράθεση της τεχνολογικής ανάπτυξης, ως του κατ' εξοχήν προϊόντος της ανθρώπινης διάνοιας και δραστηριότητας, με την ποιότητα ζωής που εξασφαλίζει πρωτογενώς το περιβάλλον, χωρίς την ανθρώπινη παρέμβαση. Παρ' ότι τα κίνητρα των εφευρέσεων και γενικότερα της έρευνας υπήρξαν ή εμφανίστηκαν ως αγαθά, οι συνέπειες τους επιβάρυναν συχνά τον απολογισμό της επιρροής του ανθρώπου στη «φυσική τάξη». Χαρακτηριστικά αναφέρεται το γεγονός, ότι η αποτροπή της τελικής επιβολής του πολιτικού ολοκληρωτισμού κατά τον τελευταίο παγκόσμιο πόλεμο, παρακίνησε τους πρωτοπόρους πυρηνικούς φυσικούς να εισηγηθούν την κατασκευή της ατομικής βόμβας. Τα αποτελέσματα όμως της χρήσης του ολικού αυτού όπλου συνιστούν σαφή υποχώρηση του πολιτισμού απέναντι στη βαρβαρότητα. Η ειρηνική, εξ άλλου, χρήση

της πυρηνικής ενέργειας δημιούργησε αρχικά ελπίδες για την εξασφάλιση φθηνής και ήπιας μορφής ενέργειας, αλλά το «ατύχημα» του Τσερνομπίλ κατέδειξε την επικίνδυνη μορφή προόδου, η οποία δεν συγχωρεί το ανθρώπινο λάθος. Η χρησιμοποίηση ωφέλιμων στη βιομηχανία χημικών ουσιών απέληξε στην «τρύπα του όζοντος» και σε βαριές επιβαρύνσεις της ατμόσφαιρας και η βράχυνση της τροφικής αλυσίδας στην παραγωγή μεταλλαγμένων προϊόντων. Τέλος, η γενετική μηχανική, δηλαδή οι τεχνικές μέθοδοι με τις οποίες αλλάζει το γενετικό υλικό ενός κυττάρου και κατ' επέκταση ενός οργανισμού ή και ενός πληθυσμού, παρ' ότι εμφανίζεται ως πανάκεια απέναντι στην πείνα και τον υποσιτισμό του μεγαλύτερου μέρους της ανθρωπότητας, επέτρεψε την κλωνοποίηση φυτών, αλλά και ζώων και κατέστησε έτσι εφικτή και την παραγωγή «ορισμένου τύπου» ανθρώπων.

Εκ των πραγμάτων, λοιπόν, έχει τις τελευταίες δεκαετίες προωθηθεί η συζήτηση για την ανάγκη να τεθούν ηθικά και πρακτικά όρια στην επιστημονική έρευνα, ώστε να ελέγχεται και κατά περίπτωση να αποκλείεται «η ικανότητα ορισμένων ανθρώπινων δραστηριοτήτων να παράγουν ορισμένα υπεράνθρωπα αποτελέσματα»^[2]. Το πρόβλημα δεν είναι ασφαλώς μονοσήμαντο: η επιφυλακτικότητα και ο σκεπτικισμός απέναντι στην προωθητική ισχύ της έρευνας τροφοδοτήθηκε από τις αρνητικές επιπτώσεις ορισμένων επιστημονικών επιτευγμάτων σε κρίσιμους τομείς της ιδιωτικής και δημόσιας ζωής. Όμως η σκοτεινή πλευρά των αντιδράσεων στην επιστημονική έρευνα και στα προϊόντα της περικλείει τον κίνδυνο να αναχθεί για μια ακόμα φορά στην ιστορική διαδρομή η γνώση σε αμάρτημα που επισύρει κυρώσεις. Αυτή τη φορά όμως το φαινόμενο ενέχει ορατή αντίφαση. Η σύγχρονη εποχή της νεωτερικότητας δεν έχει άνετες σχέσεις με την επιστήμη, αν και αυτή αποτέλεσε το πιο λαμπρό επίτευγμά της και παρ' ότι ο σύγχρονος πολιτισμός, αλλά και ο καθημερινός βίος των ανθρώπων είναι άμεσα εξαρτημένος από τα προϊόντα της τεχνολογικής προόδου. Ενώ έχει γενικευτεί η χρήση και των πιο πρόσφατων τεχνολογικών εφευρέσεων και έχει κατακτηθεί γενικότερα η εξοικείωση μαζί τους, εν τούτοις συντηρείται και αναπτύσσεται η καχυποψία και ο φόβος, ότι στα επιστημονικά εργαστήρια συσσωρεύεται ο κίνδυνος ανατροπής της βιολογικής ισορροπίας, αλλά και των παραδοσιακών εγγυήσεων προστασίας των φυσικών αγαθών^[3]. Υπάρχει όμως και η φωτεινή πλευρά της σελήνης: η κοινή πεποίθηση, ότι τα πορίσματα των επιστημών της οικολογίας επιτρέπουν ένα συνολικό σχεδιασμό και προγραμματισμό για την ορθολογική και σωστική του περιβάλλοντος (και δια μέσου αυτού του ανθρώπου) προσαρμογή των αναπτυξιακών δραστηριοτήτων στο φυσικό χώρο. Πρόκειται για μια εισφορά της επιστημονικής προόδου που έγινε γενικά αποδεκτή ως αναγκαία και επωφελής, αφού ανταποκρίνεται στην αυξανόμενη συνειδητοποίηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων.

2. Ο άνθρωπος και η γνώση: η λειτουργική αλήθεια

Στην πεπερασμένη φύση της ανθρώπινης διάνοιας αποδίδεται η εγγενής αδυναμία να

κατακτηθεί η αλάθητη γνώση της απόλυτης αλήθειας, πέρα από κάθε πιθανότητα πλάνης. Επομένως η επιστήμη και η έρευνα ενέχουν την ατέλεια και τον περιορισμό. Όμως η φυσική περιέργεια οδήγησε τον άνθρωπο στις ατέλειωτες «ενδιάμεσες αλήθειες», στα ευρήματα της επιστήμης που εξασφάλισαν στο homo sapiens το επίπεδο πολιτισμού και ευημερίας, που απολαύει, τουλάχιστον, η μειοψηφία των κατοίκων των αναπτυγμένων Χωρών.

Απέναντι στο μεταφυσικό πρόβλημα της «άπειρης γνώσης» οικοδομήθηκε η «λειτουργική αλήθεια», που απελευθέρωσε σε σημαντικά πεδία τον άνθρωπο από την άγνοια, την ανάγκη και την καθυστέρηση[4]. Επομένως το αίτημα ελέγχου, περιορισμού και τελικά απαγόρευσης της επιστημονικής έρευνας πέραν των ορίων, που συνιστούν «παραχωρήσεις προς τις [ηθικές πεποιθήσεις της κοινωνίας](#)»[5], τίθεται όχι πλέον ως έκφραση της αγωνίας για την προστασία της ψυχής του ανθρώπου από τον επανερχόμενο πειρασμό του προπατορικού αμαρτήματος, αλλά ως πρακτική ανάγκη οριοθέτησης της άγνωστης γης (terra ingognita) που είναι η ίδια η διαδικασία της γνώσης. Πρόκειται για το «φόβο της γνώσης», που «δαιμονοποιεί» τις δυνάμεις της ιστορικής κίνησης και προόδου, οι οποίες θέτουν υπό έμπρακτη αμφισβήτηση τον συντηρητισμό και τον παραδοσιακό φόβο, πως «στο βαθμό που η επιστήμη επεμβαίνει στη φυσική τάξη πραγμάτων, είναι εγγενώς επικίνδυνη»[6].

Στη σύγχρονη δημοκρατική κοινωνία -τον ιδεότυπο της φιλελεύθερης αντίληψης για την οργάνωση της Πολιτείας- η ελευθερία της επιστήμης και της έρευνας (μαζί με τις ομοούσιές της, της διδασκαλίας και της τέχνης) αποτελούν «τη βάση της κοινωνικής ανάπτυξης και του πολιτισμού μας». Ειδικότερα για την ελευθερία της ανθρώπινης γνώσης επισημαίνεται στο χώρο του επιστημονικού διαλόγου, ότι «είναι χαρακτηριστικό για την υπέρτερη αξία της ότι τα Συντάγματα των δημοκρατικών χωρών δεν της επιβάλλουν ρητούς και ειδικούς περιορισμούς, όπως συμβαίνει με τις εγγυήσεις των άλλων ελευθεριών». Ως εγγενές όμως όριο της ελευθερίας της γνώσης στο σύστημα δικαίου θεωρείται το σημείο πέραν του οποίου η επιστημονική έρευνα «απειλεί υπέρτερα αγαθά, όπως είναι η αξία και η ζωή του ανθρώπου»[7]. Τα σύγχρονα ευρήματα της υψηλής τεχνολογίας συνιστούν για τη συντηρητική (και ίσως όχι μόνο γι' αυτήν) αντίληψη μια «απαισιόδοξη και ζοφερή, ή τουλάχιστον μια αμφιλεγόμενη άποψη για τον άνθρωπο και τις προοπτικές του».

Στην προσέγγιση αυτή παρατηρείται, ότι «δεν είναι επιτρεπτό να τίθενται φραγμοί είτε νομικοί είτε τεχνικής ή ιδεολογικής υφής από την κρατική εξουσία τόσο στο περιεχόμενο, όσο και στη μέθοδο της επιστημονικής έρευνας»[8]. Προς παράκαμψη του αδιεξόδου υποστηρίζεται ότι το δίλημμα «διαφύλαξη της ελευθερίας της επιστημονικής έρευνας και γνώσης ή ανθρώπινη κλωνοποίηση» επιλύεται με βάση τη διάκριση ανάμεσα στην (απεριόριστη) ελευθερία της επιστήμης και στην (ελέγξιμη) ευχέρεια της πρακτικής εφαρμογής των επιτεύξεών της[9]. Όμως, όπως έχει σημειωθεί, «το επίμαχο θέμα τώρα δεν ήταν η επιδίωξη της ανεύρεσης της αλήθειας,

αλλά το ότι ήταν αδύνατος ο διαχωρισμός της από τις συνθήκες παραγωγής της και από τις συνέπειές της»[\[10\]](#).

Όταν η επιστήμη αντιμετωπίζεται εξ ορισμού με επιφυλακτικότητα (παρ' ότι, όπως δεν αμφισβητείται γενικά, αποτελεί *conditio sine qua non* της ανάπτυξης και της προόδου) και μάλιστα ως απειλή για τον άνθρωπο και το μέλλον του, η επίκληση ηθικών, ιδεολογικών και πολιτικών επιχειρημάτων οδηγεί σε σύγχυση. Επιβάλλεται κατ' αρχήν η αποσαφήνιση του περιεχομένου της ελευθερίας της γνώσης και εκείνου της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ώστε να μην καταστεί ο δημιουργός δέσμιος και υποτελής των δημιουργημάτων του. Γι' αυτό τελικά όλα θα κριθούν όχι στο επίπεδο του δέοντος, αλλά στο χώρο του όντος. Και προκειμένου για συστήματα ελέγχου και περιορισμών στο ρυθμιστικό πεδίο. Το δίκαιο καλείται να αποκριθεί με την ισχύ του καταναγκασμού, αλλά πρωταρχικά με την πειθώ των αξιολογήσεων που εμπεριέχει η νομοθετική πολιτική, σε προβλήματα που, κατά τα λοιπά, παραμένουν άλυτα και ανοιχτά σε πολλές προσεγγίσεις. Ο νόμος αποτελεί μια από τις πιο χρήσιμες εργαλειακές αλήθειες που επινόησε ο άνθρωπος, όπως και τα πνευματικά του παράγωγα, το Κράτος Δικαίου και το σύστημα προστασίας της αξίας του Ανθρώπου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων του.

Οι σχέσεις του ανθρώπου και με τη φύση και με τη γνώση, ως οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, της παράλληλης δηλαδή ικανοποίησης δύο ομόκεντρων, αλλά διακριτών συμφερόντων (δηλαδή της ελευθερίας της επιστημονικής έρευνας, αλλά και της αποτροπής των καταχρήσεων κατά την εφαρμογή των πορισμάτων της), συνιστά αντικείμενο νομικής ρύθμισης. Η ικανοποίηση αυτής της αναγκαιότητας έχει ήδη γίνει με κανονιστικές επεμβάσεις στο δίκαιο του περιβάλλοντος, καθώς και με τις νομοθετικές επεμβάσεις όσον αφορά τις εφαρμογές της Βιολογίας και της Ιατρικής. Οι τελευταίες αυτές ρυθμίσεις έχουν, όμως, ένα «απόλυτο όριο».

3. Ο άνθρωπος και η αξία του: το απόλυτο όριο

Επισημάνθηκε ήδη, ότι η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, δηλαδή ο σεβασμός που αποδίδεται αδιακρίτως σε κάθε άνθρωπο ως φορέα λόγου και υποκείμενο του δικαίου και της ιστορίας, αποτελεί μη συγκρίσιμο μέγεθος απέναντι σε κάθε άλλη αξίωση. Πρόκειται για «απόλυτη δικαιοική έννοια» που θέτει ένα «απόλυτο όριο» στην άσκηση οποιασδήποτε εξουσίας, ως «ηθικό αυτονόητο» της μετα-φιλελεύθερης έννομης τάξης[\[11\]](#), δηλαδή του «καθεστώτος δικαίου» στο οποίο, τείνει ως τελική επιδίωξη η συμβίωση των ανθρώπων και των κρατών σύμφωνα με την Οικουμενική Διακήρυξη του ΟΗΕ[\[12\]](#). Το ενδεχόμενο παραγωγής «ορισμένου τύπου» (και αριθμού) ανθρώπινων όντων συνιστά προφανή προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, που οικοδομείται στην ελευθερίας επιλογής, με την οποία είναι φυσικά εξοπλισμένος, λόγω ακριβώς της ποικιλίας των γενετικών και επίκτητων όρων γενέσεως και αναπτύξεώς του. Η «εν σειρά», λοιπόν, παραγωγή ανθρώπων καταλύει περισσότερο

από την εξουσιαστική επιβολή μιας ανελεύθερης εξουσίας (αλλά ομόρροπα προς αυτήν), την ικανότητα αυτοκαθορισμού, την «ηθική υπόστασή» τους, τους καθιστά «προϊόντα» και «αντικείμενα» και όχι υποκείμενα, όπως «τάχθηκαν» να είναι στη φύση[13].

Όμως το αξίωμα παρίσταται απειλητικό: ό,τι προσβάλλει την ανθρώπινη αξία (και ζωή), απαγορεύεται. Εκείνο, όμως που συνιστά πράγματι προσβολή (βλάβη ή διακινδύνευση) δεν είναι η επιστημονική έρευνα, αλλά η απόφαση για την εφαρμογή των ευρημάτων της. Η επιστημονική έρευνα με την επέμβαση στο ανθρώπινο γονιδίωμα ικανοποιεί ποικίλους θεμιτούς (διαγνωστικούς και θεραπευτικούς) σκοπούς, αλλά ταυτόχρονα μπορεί να εισάγει τροποποιήσεις στο γονιδίωμα των απογόνων[14]. Η απαγόρευση δεν νομιμοποιείται χάριν αποτροπής των ανεπιθύμητων αλλαγών στην κληρονομικότητα να ματαιώσει τους άλλους κοινωνικά και ανθρωπιστικά πρόσφορους σκοπούς της επέμβασης. Είναι φανερό, ότι η προστασία της ελευθερίας της επιστημονικής έρευνας (και στο πεδίο της Βιολογίας και της Ιατρικής είναι και δογματικά και πρακτικά (δηλαδή ωφελιμιστικά) επιβεβλημένη παράλληλα και ισότιμα με την προστασία της ατομικότητας και της αξιοπρέπειας του ανθρώπινου όντος.

Σε τελική ανάλυση η επιστήμη υπάρχει χάριν του ανθρώπου, αλλά και η ζωή του ανθρώπου βελτιώνεται με τα επιτεύγματα της επιστήμης. Η διαλεκτική αυτή σχέση πρέπει να διατηρηθεί ως διπολική εγγύηση της ελευθερίας της έρευνας και του σεβασμού της αξίας του ανθρώπου.

II. Γενετική μηχανική και δίκαιο

1. Η Σύμβαση του Oviedo της 4.4.1997 (ν. 2619/1998) και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο της 12.1.1998 (Υ.Α. Φ. 0546 της 21/29.10.1998 ΥΠΕΞ, Υγείας)

A. Οι αντιλήψεις αυτές αποτυπώνονται τόσο στο προοίμιο όσο και στο κείμενο των δύο διεθνών συμβάσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας του Ανθρώπου σε σχέση με τις εφαρμογές της Βιολογίας και της Ιατρικής. Η πρώτη (βασική) σύμβαση καταρτίστηκε στο Oviedo την 4.4.1997 και κυρώθηκε με το ν. 2619/1998 και η δεύτερη συνάφθηκε στο Παρίσι την 12.1.1998 σύμφωνα με το άρθρο 31 της πρώτης ως (Πρόσθετο) Πρωτόκολλο με σκοπό την ανάπτυξη των αρχών της Συμβάσεως στον τομέα της (απαγόρευσης) κλωνοποίησης ανθρώπινων όντων και κυρώθηκε με την κοινή Υπουργική απόφαση (Υπουργών Εξωτερικών και Υγείας) 0546 της 21/29.10.1998. Η κύρωση του Πρωτοκόλλου με Υπουργική απόφαση δημιουργεί προβλήματα ισχύος του στην ελληνική έννομη τάξη.

B. Στο προοίμιο της Σύμβασης του Oviedo μετά την επίκληση των βασικών (δηλαδή εκείνων της Οικουμενικής Διακήρυξης και της ΕΣΔΑ) και των ειδικότερων νομικών

κειμένων για την προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, του σκοπού του Συμβουλίου της Ευρώπης για την ενότητα των μελών της δια μέσου της πραγμάτωσης αυτών των θεμελιωδών ελευθεριών, διατυπώνονται οι ακόλουθες αρχές:

- i. Ο σεβασμός του ανθρωπίνου όντος τόσο ως ατόμου όσο και ως μέλους του ανθρωπίνου είδους.
- ii. Η χρησιμοποίηση της πρόόδου της Βιολογίας και της Ιατρικής επ' ωφελεία της παρούσας και των μελλοντικών γενεών.
- iii. Η αποτροπή του κινδύνου κατάχρησης της Βιολογίας και της Ιατρικής εις βάρος της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και
- iv. Η προαγωγή ενός δημόσιου διαλόγου σχετικά με την εφαρμογή της Βιολογίας και της Ιατρικής.

Από το *κειμένο* της Σύμβασης που αποτελείται από 38 άρθρα (και έχει ανάγκη ιδιαίτερης μελέτης και ανάπτυξης) επισημαίνονται σε σχέση με τη βιοϊατρική οι εξής ουσιώδεις ρυθμίσεις:

- α) Τα συμφέροντα και η ευημερία του ανθρώπινου όντος υπερισχύουν έναντι μόνου του κοινωνικού συμφέροντος ή της επιστήμης (άρθρο 1).
- β) Η επιστημονική έρευνα στο πεδίο της Βιολογίας και της Ιατρικής διεξάγεται ελεύθερα σύμφωνα με τις διατάξεις που διασφαλίζουν την προστασία του ανθρώπινου όντος (άρθρο 15) και
- γ) Επιτρέπεται η επέμβαση στο ανθρώπινο γονιδίωμα που τείνει στην τροποποίησή του, μόνο όμως για προληπτικούς, διαγνωστικούς ή θεραπευτικούς σκοπούς και απαγορεύεται όταν αποσκοπεί στην τροποποίηση του γονιδιώματος των απογόνων (άρθρο 13).

Γ. Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο εξειδικεύει τις συμβατικές ρυθμίσεις σε σχέση με την κλωνοποίηση του ανθρωπίνου όντος με βάση τρεις αρχές, σύστοιχες προς εκείνες της Σύμβασης, που διατυπώνονται στο *προοίμιο*:

- α. Η δημιουργία γενετικά όμοιων ανθρωπίνων όντων δεν συμβαδίζει με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και ως εκ τούτου συνιστά κατάχρηση της Βιολογίας και της Ιατρικής.
- β. Η κλωνοποίηση ανθρώπων μπορεί να γίνει τεχνικώς εφικτή, ενόψει των εξελίξεων στον τομέα της κλωνοποίησης θηλαστικών και

γ. Η αρχή του άρθρου 1 της Σύμβασης για το προβάδισμα των συμφερόντων και της ευημερίας του ανθρώπινου όντος έναντι του κοινωνικού συμφέροντος ή της επιστήμης έχει ως σκοπό να προστατεύσει την αξιοπρέπεια και την ταυτότητα όλων των ανθρώπινων όντων.

Με βάση αυτές τις αρχές και προκειμένου να συγκεκριμενοποιηθεί η νομική προστασία που παρέχει η Σύμβαση, στο κείμενο του Πρωτοκόλλου, που αποτελείται από 8 άρθρα, διακηρύσσεται, ότι *απαγορεύεται* κάθε παρέμβαση που έχει ως σκοπό την δημιουργία ενός ανθρώπινου όντος, το οποίο είναι γενετικώς όμοιο με ένα άλλο, ζωντανό ή νεκρό, ανθρώπινο ον, δηλαδή μοιράζεται με αυτό το ίδιο σύνολο γονιδίων του πυρήνα (άρθρο 1).

2. Οι διατάξεις της Σύμβασης και του Πρωτοκόλλου ως πρωτεύοντες απαγορευτικοί ατελείς κανόνες δικαίου

Το πρωταρχικό ενδιαφέρον της κοινωνίας είναι η εξασφάλιση της συνοχής και της συντήρησής της και τούτο προϋποθέτει την ειρηνική συμβίωση και συνεργασία των μελών της, την ανάπτυξη δηλαδή συλλογικής συνείδησης των κοινωνιών. Ο νόμος αντλεί την αναγκαστική ισχύ του από τη συμφωνία των μελών της ανθρώπινης ομάδας και προκειμένου για τη σύγχρονη δημοκρατική κοινωνία από την αναγωγή του σε έκφραση της γενικής βούλησης. Οι κανόνες δικαίου αποτελούν υποχρεωτικά πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς, η οποία καθορίζεται από τις αξίες που επιβάλλει η κυρίαρχη ιδεολογία. Η πρώτη, λοιπόν, τάξη κανόνων είναι αυτή που καθορίζει τι «*πρέπει*» να πράττουν ή να μην πράττουν οι κοινωνοί, ώστε να συμβιώνουν «*φιλοφρόνως*» κατά την πλατωνική έκφραση. Ανάλογα με το θετικό ή αρνητικό περιεχόμενο της διάταξης πρόκειται για επιτακτικό ή απαγορευτικό κανόνα. Το ιδεώδες και «*υγιές*» είναι η εκούσια συμμόρφωση των κοινωνιών στους νομικούς κανόνες συμπεριφοράς. Το πραγματικό, αλλά «*παθολογικό*» είναι ο εξαναγκασμός τους να υπακούσουν στο νόμο, να καταστούν δηλαδή «*σώφρονες*»^[15]. Ο χαρακτηρισμός του στοιχείου της επιβολής του νόμου μέσα από ένα σύστημα κυρώσεων ως «*έννομης βίας*» αποκλείει κάθε ιδεαλιστική υπεκφυγή. Η ποινή, σε ευρεία έννοια, καθιστά εντελή το νόμο, αφού χωρίς αυτήν παραμένει, σύμφωνα με τη νομική φιλολογία, ατελής (*lex imperfecta*)^[16]. Η «*ατέλεια*» αυτή είναι σκόπιμη και η επιδίωξη της συμμόρφωσης στο νόμο χωρίς την απειλή ποινής συνιστά μια ποιοτικά διαφορετική νομοθετική πολιτική. Στην περίπτωση του εγκλήματος η έννομη βία εκδηλώνεται με την απειλή και την κατάγνωση της ποινής *stricto sensu* (δηλαδή της στέρησης της ελευθερίας ή της υποχρέωσης χρηματικής καταβολής και σπανιότερα του θανάτου του υπαίτιου), η οποία προβλέπεται για τη μη συμμόρφωση, δηλαδή για την παράβαση ορισμένου βασικού κανόνα δικαίου.

Το δίκαιο της Σύμβασης και του Πρωτοκόλλου ορίζει τι «*δεν πρέπει*» να ενεργείται σχετικά με τη βιοϊατρική και την επέμβαση στο γονιδίωμα, αλλά δεν προβλέπει ποινή

κατά του παραβάτη των κανόνων του. Οι διατάξεις τους συνιστούν *πρωτεύοντες απαγορευτικούς ατελείς κανόνες δικαίου*[\[17\]](#). Βάσει της δικαιοκρατικής αρχής για το έγκλημα και την ποινή (άρθρα 7 παρ. 1 του Συντάγματος και 1 ΠΚ, αλλά και άρθρα 11 παρ. 2 της Οικουμενικής Διακήρυξης και 7 παρ. 1 της ΕΣΔΑ), που επιβάλλει την εκ των προτέρων, πριν δηλαδή από την τέλεση του εγκλήματος, πρόβλεψή του ως πράξης που επισύρει ορισμένη ποινή, με νόμο(27)[\[18\]](#), *δεν υπάρχει σήμερα αξιόποινη πράξη κλωνοποίησης του ανθρώπου*.

Η θέσπιση ποινικού νόμου, ο οποίος να απειλεί με κακουργηματική ποινή την πράξη της δημιουργίας ανθρώπινων εμβρύων με ταυτόσημο γενετικό υλικό προς το σκοπό της παραγωγής κατά κλώνους πανομοιότυπων ανθρώπινων πλασμάτων, που είχε συστήσει η Ολομέλεια του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου την 15.1.1998 και έχει υποστηριχθεί και στην ελληνική διδασκαλία[\[19\]](#), δεν έχει πραγματοποιηθεί είτε με την καθιέρωσή του διεθνώς ως εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας, είτε στο εθνικό δίκαιο με την πρόβλεψη ιδιώνυμου εγκλήματος κατά της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, αν και υποστηρίζεται, ότι αυτή δεν συνιστά προστατεύσιμο έννομο αγαθό, αλλά «ηθικό αυτονόητο» ορθού δικαίου[\[20\]](#). Η καθιέρωση ως αξιόποινων συγκεκριμένων πράξεων ως «προσβολών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας» (κατά τη διάταξη του άρθρου 137Α παρ. 3 εδ. β΄ ΠΚ, που προστέθηκαν με τον ν. 1500/1984 σε εκτέλεση του άρθρου 7 παρ. 2 του Συντάγματος) συνηγορούν πάντως υπέρ της απόψεως, ότι μπορούν να αναχθούν σε αξιόποινες και άλλες πράξεις που συνιστούν προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, όπως είναι η κλωνοποίηση του ανθρώπου. Το ζήτημα όμως δεν είναι αν είναι δυνατή, αλλά κατά πόσον είναι σκόπιμη η ποινικοποίησή της. Πριν από την απόκριση στο ερώτημα αυτό απαιτείται η επισήμανση των εννόμων συνεπειών των ατελών κανόνων της Σύμβασης και του Πρωτοκόλλου.

3. Οι έννομες συνέπειες της Σύμβασης και του Πρωτοκόλλου

Το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος ορίζει, ότι οι διεθνείς συμβάσεις από την επικύρωσή τους με νόμο και τη θέση τους σε ισχύ, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη διάταξη νόμου.

Κατ' αρχήν, λοιπόν, το δίκαιο της Σύμβασης και του Πρωτοκόλλου (με την επιφύλαξη της κυρώσεως του τελευταίου) καλύπτουν νομοθετικό κενό σχετικά με τις εφαρμογές της Βιολογίας και της Ιατρικής και οριοθετούν το πεδίο προστασίας της αξίας του Ανθρώπου και το χώρο ελευθερίας της επιστημονικής έρευνας κατά τρόπο οργανικό, όσον αφορά τη γενετική μηχανική και τον κίνδυνο κλωνισμού του ανθρώπου. Η υπερέχουσα ισχύς του ειδικού αυτού δικαίου έχει σημαντικές συνέπειες στις ρυθμίσεις του εσωτερικού δικαίου. Συγκεκριμένα οι βασικοί κανόνες της Σύμβασης και του Πρωτοκόλλου καθιστούν «καταχρηστική» και επομένως ανεπίτρεπτη την εφαρμογή των πορισμάτων της επιστημονικής έρευνας (σε αρμονία με τη διάταξη του άρθρου

25 παρ. 3 του Συντάγματος) στις περιπτώσεις που ορίζει το δίκαιο των Συμβάσεων, προς αποτροπή της δημιουργίας γενετικής όμοιων ανθρώπινων όντων, οπότε απειλούνται υπέρτερα αγαθά, όπως είναι η αξία και η ταυτότητα των ανθρωπίνων όντων.

Βεβαίως η ελευθερία της σκέψης είναι «φύσει» ανέλεγκτη και απεριόριστη. Στην ελευθερία αυτή αντιστοιχεί η θεμελιώδης αξίωση κάθε ανθρώπου να μετέχει στην επιστημονική πρόοδο και στα αγαθά της. Όμως το ατομικό δικαίωμα κάθε ερευνητή και επιστήμονα εμπεριέχει και την αξιολόγηση των πορισμάτων, την γνωστοποίηση ή διάδοσή τους και τη χρησιμοποίησή τους[21]. Στο στάδιο αυτό κοινολόγησης και περαιτέρω «κοινωνικοποίησης» της έρευνας με την εφαρμογή και αξιοποίηση των πορισμάτων της, είναι δυνατόν να ασκηθεί *καταχρηστικά* το δικαίωμα που κατοχυρώνει η διάταξη του άρθρου 16 παρ. 1 του Συντάγματος.

Η έννοια της καταχρηστικής άσκησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν συνίσταται στην παραβίαση ορισμένης διατάξεως του Συντάγματος. Υπάρχει όταν η άσκηση αυτή «είναι *ασυμβίβαστη με τους συνταγματικούς σκοπούς που καθορίζουν το νόημα του προστατευομένου δικαιώματος*» και επομένως «*η χρήση του δικαιώματος αντιστρατεύεται τη συνταγματική τάξη*»[22]. Η γενική απαγόρευση της παρ. 3 του άρθρου 25 του Συντάγματος (που έχει ως πρότυπο τη διάταξη του άρθρου 18 του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης και είναι σύστοιχη με τους κανόνες του άρθρου 30 της Οικουμενικής Διακήρυξης, 17 της Ε.Σ.Δ.Α. και 28 της Διακήρυξης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 12.4.1989) αφορά *κάθε περίπτωση* ασκήσεως δικαιώματος προς σκοπό που αντίκειται προφανώς στον σκοπό της συνταγματικής του κατοχυρώσεως. Με την έννοια αυτή δεν αποτελεί περιορισμό, αλλά *προσδιορισμό* του προστατευόμενου από το Σύνταγμα χώρου[23]. Κατά την εύστοχη παρατήρηση του Α. Μάνεση η διάταξη του άρθρου 25 παρ.3 συμπληρώνει το νόημα και την ερμηνεία του άρθρου 5 παρ. 1 του Συντάγματος, σχετικά με τον περιορισμό «*εφ' όσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη*»[24]. Αφού ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελεί «τομή», που εκφράζει τη μετάβαση σε μια ποιοτικά νέα «*ανθρωπιστική*» έννομη τάξη[25], είναι συνεπές η ελευθερία της επιστήμης και της έρευνας να έχουν ως εγγενές όριο την απαγόρευση εφαρμογών που αντιστρατεύονται το ανθρωπιστικό περιεχόμενο της συνταγματικής τάξης.

Πράγματι τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα είναι εξ ορισμού ίσα, με την έννοια ότι δεν επιτρέπεται να αναγνωρίζεται *in abstracto* η πρωτοκαθεδρία του ενός απέναντι σε άλλο ή να αποκλειστεί ως προς ένα από αυτά η εφαρμογή της διατάξεως του άρθρου 25 παρ. 3 του Συντάγματος. «Το Σύνταγμα δεν καθιερώνει καμία ιεράρχηση μεταξύ των ατομικών ελευθεριών». «Μόνο μια συνταγματική αξία διεκδικεί απόλυτη εφαρμογή: η αξία του ανθρώπου[26]. Ενόψει αυτών η άσκηση της ελευθερίας της έρευνας έχει απολύτως σαφή, αναγνωρίσιμο και

νομιμοποιημένο χώρο. Είναι εκείνος που είναι αναγκαίος, ώστε να υπηρετηθούν ομότιμα και δημιουργικά δύο βασικές συνταγματικές αρχές: η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και ο σεβασμός και προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η πρώτη προϋποθέτει και συνεπάγεται κατ' εξοχήν την ελευθερία της επιστήμης ως αναγκαίου όρου, αλλά και ως «παράγωγου δικαιώματος»^[27]. Η δεύτερη απαγορεύει οποιαδήποτε προσβολή της πρωτεύουσας αξίας του ανθρώπου. Και τούτο προκειμένου να επιτευχθεί ο «τελικός σκοπός» της πραγμάτωσης της κοινωνικής προόδου μέσα σε ελευθερία και δικαιοσύνη (άρθρο 25 παρ.2). Η διαλεκτική σχέση του θεμελιώδους δικαιώματος στην έρευνα και στην απόλαυση των προϊόντων της με την επίτευξη της κοινωνικής προόδου, σε συνθήκες ελευθερίας και δικαιοσύνης, είναι προφανής και υπηρετείται όταν εξασφαλίζεται η ελευθερία της επιστήμης, χωρίς όμως να θίγεται η ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Ειδικότερα για το *ποινικό δίκαιο* η απαγόρευση κλωνοποίησης καθιστά ανενεργή την επίκληση της διάταξης του άρθρου 20 Π.Κ. με την έννοια, ότι η σχετική έρευνα και εφαρμογή αποτελεί κατ' αρχήν ενάσκηση του δικαιώματος που κατοχυρώνει το άρθρο 16 παρ. 1 εδ. α' του Συντάγματος (ελευθερία της επιστήμης και της έρευνας), αλλά όταν σκοπείται η δημιουργία γενετικώς όμοιων ανθρώπινων όντων, τότε η άσκηση του αποβαίνει καταχρηστική και απαγορευόμενη και επομένως δεν αποτελεί πλέον λόγο άρσεως του άδικου χαρακτήρα της πράξης. Λόγος που αίρει το άδικο συντρέχει, όταν η συμπεριφορά του δράστη πραγματώνει ένα κανόνα δικαιολόγησης της πράξης^[28]. Με την απαγόρευση της κλωνοποίησης ο κανόνας της δικαιολόγησης (ελευθερία της επιστήμης και της έρευνας) δεν ισχύει ως προς την ειδική αυτή ενεργητικότητα (κλωνοποίηση).

Στο πλαίσιο του ζητήματος αυτού επισημαίνεται, ότι οι βασικές ρυθμίσεις της Σύμβασης και του Πρωτοκόλλου αφετηριάζονται από την αρχή «*οι άνθρωποι είναι προικισμένοι με λογική και συνείδηση*», όπως ορίζεται στο άρθρο 1 της Οικουμενικής Διακήρυξης του ΟΗΕ της 10.12.1948. Η αρχή αυτή συναρμόζει διαλεκτικά την ουσία της ελευθερίας της σκέψης και της επιστήμης (το στοιχείο της *λογικής*) και το περιεχόμενο της ευθύνης για την εφαρμογή των πορισμάτων της (το στοιχείο της *συνείδησης*). Αποτελεί, λοιπόν, «*γενικά παραδεδεγμένο κανόνα του διεθνούς δικαίου*», που ισχύει με υπερέχουσα δύναμη και στο εσωτερικό δίκαιο, παράλληλα με το δίκαιο των Συμβάσεων σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 28 παρ. 1 του Συντάγματος^[29]. Η επισήμανση αυτή δεν αναδεικνύει ένα νομικό πλεονασμό, αλλά μία προ-νομική δεοντολογική κοινωνική αρχή, που συνέχεται με το ζήτημα της άμεσης ή μη ποινικοποίησης της επιστημονικής έρευνας ή των εφαρμογών της.

Η ικανότητα του ανθρώπου να στοχάζεται ελεύθερα και να δρά υπεύθυνα αντιστοιχεί στην κοινωνικότητα και την ιστορικότητά του. Η εμπιστοσύνη σ' αυτή την ιδιότητά του έχει θετική αναγνώριση, την αναγωγή του σε υποκείμενο του δικαίου.

III. Επίμετρο

Το «ημερόφαντον όναρ»: η ποινική κύρωση και η ηθική της επιστήμης.

Ο Εμμανουήλ Ροΐδης στο σύντομο πρόλογό του στη μετάφραση του κλασσικού μυθιστορήματος «Το έγκλημα και η τιμωρία» του Δοστογιέφσκη από τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, που δημοσιεύθηκε το 1904, προβαίνει στην ακόλουθη παρατήρηση:

«Όνειρον, πρωτότυπον είνε μόνον εκείνο, το οποίον βλέπει ουχί εις άνθρωπος, αλλά πάντες συγχρόνως και ουχί κοιμώμενοι, αλλά γρηγορούντες, το «ημερόφαντον όναρ», ως έλεγεν ο Αισχύλος»[\[30\]](#).

Είναι πράγματι εντυπωσιακό, ότι ένας θετικιστής διανοούμενος διατυπώνει την άποψη για την ύπαρξη ενός «πανανθρώπινου ονείρου». Η σημασία του αναπτύσσεται βεβαίως σε άλλο πεδίο της πνευματικής ελευθερίας, την Τέχνη, όμως διατηρεί την αισιόδοξη ισχύ της και όταν μεταφερθεί στο χώρο της επιστήμης.

Η ιστορική συγκυρία είναι κρίσιμη: η επιστήμη όχι μόνο διεύρυνε και μεταμόρφωσε την αντίληψή μας για τη ζωή και τον κόσμο, αλλά μετέβαλε επίσης επαναστατικά τους κανόνες με τους οποίους λειτουργεί το μυαλό μας [\[31\]](#). Η εικόνα της αποκήρυξης και μάλιστα της καταδίκης ενός επιστήμονα με κριτήρια ηθικά ή ιδεολογικά, η απαγόρευση προαγωγής της έρευνας και της επιστήμης και η επιβολή ποινής για την υπέρβαση των ανεκτών ορίων της γνώσης, το «σύνδρομο του Γαλιλαίου», είναι εξ ίσου προσβλητική της ανθρώπινης νοημοσύνης και αξιοπρέπειας, όσο ταπεινωτική για την μοναδικότητα και την αξία κάθε ανθρώπου είναι η βάσει προδιαγραφών αναπαραγωγή του.

Το γεγονός, ότι η ευρωπαϊκή νομική και ανθρωπιστική παράδοση επέβαλε τις Διακηρύξεις αρχών που περιέχονται στη Σύμβαση του Ονιέδο και στο Πρόσθετο Πρωτόκολλό της ως βασικούς κανόνες που συναρμόζουν την ελευθερία του ανθρώπινου Λόγου με την αξιοπρέπεια κάθε Ανθρώπου, είναι συνθήκη αναγκαία για να ενεργοποιήσει την επιστημονική και πολιτική ευθύνη, στο πλαίσιο, ιδίως, του επιβαλλόμενου «δημόσιου διαλόγου» για τη Βιολογία και την Ιατρική, ώστε να αποτραπούν οι καταχρηστικές εφαρμογές των επιστημονικών ευρημάτων στο χώρο της γενετικής μηχανικής.

Προβληματικό παραμένει αν η συνθήκη αυτή είναι και *ικανή*, μόνη αυτή, να αποτρέψει τον κίνδυνο κλωνοποίησης του ανθρώπου. Το πρόβλημα τίθεται από όσους πιστεύουν, ότι χωρίς την απειλή ποινής η απαγόρευση αποβαίνει απρόσφορος τρόπος ετερόνομης ρύθμισης και μάλιστα συμμόρφωσης σε συγκεκριμένους κανόνες συμπεριφοράς. Η προφανής αντιλογία στην αντίληψη αυτή είναι, ότι ο τιμωρητισμός δεν συνιστά καθεαυτόν λυσιτελές μέσο υπέρβασης ακραίων συγκρούσεων, εκείνων δηλαδή που

αναφύονται μεταξύ σημαντικών εννόμων αγαθών, όπως είναι αυτή μεταξύ της ελευθερίας της επιστήμης και της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Απαιτείται καταγραφή και εξειδίκευση της αδυναμίας παράλληλης ικανοποίησης των θεμελιωδών αγαθών και μόνον αν διαπιστωθεί ότι η συνδρομή είναι ανέφικτη ανακύπτει ζήτημα στάθμισης και λελογισμένης ρύθμισης.

Πριν η ανάγκη επιβολής του νόμου αναζητήσει την ολοκλήρωση και την αποτελεσματικότητα, που παρέχει η θωράκισή του με την εξαγγελία της ποινής, συνιστά πρόταγμα ελευθερίας και υπευθυνότητας για το νομοθέτη να απευθυνθεί στην καλή θέληση, στη χρηστότητα της συνείδησης των ερευνητών και όσων αποφασίζουν για την αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας. Πρέπει να γίνει η απαραίτητη επένδυση εμπιστοσύνης στην «ηθική της επιστήμης και της τεχνικής»^[32], δηλαδή στην καλή πίστη που αποτελείται από την πεποίθηση, ότι οι επιστήμονες συμμερίζονται το «πανανθρώπινο όνειρο» να τεθεί η ικανότητα υλοποίησης των σκοπών της επιστήμης στην εξυπηρέτηση της λογικής και της συνείδησης των ανθρώπων στο πλαίσιο ενός οικουμενικού «καθεστώτος δικαίου». Η αποτυχία ενός τέτοιου εγχειρήματος θα καθυστερήσει την ενεργοποίηση του κατασταλτικού μηχανισμού, αν και όταν αυτή αποβεί αναπότρεπτα αναγκαία. Το ενδεχόμενο, όμως, επιτυχίας του αποτελεί δοκιμασία για την ικανότητα της μετάβασης από τη λογική της ετερονομίας και του καταναγκασμού στην ηθική της αυτονομίας και της ελευθερίας. Η ιστορική αυτή πρόκληση πρέπει να απαντηθεί προκειμένου να ενισχυθεί η «κοινωνική λειτουργία της επιστήμης»^[33], δηλαδή η ανάπτυξη της διαδικασίας της γνώσης, με τους αναγκαίους αυτοπεριορισμούς, που οφείλονται στην καλοπροαίρετη πεποίθηση, ότι η επιστήμη ελευθερώνει, βελτιώνει και υπηρετεί τον άνθρωπο και δεν τον χρησιμοποιεί ως μέσο για την επίτευξη σκοπών που τον υποδουλώνουν, τον ζημιώνουν ή υποβιβάζουν το αίσθημα αξιοπρέπειας, αλληλεγγύης και συνευθύνης όλων των μελών της ανθρώπινης οικογένειας.

Αποτελεί ασύγγνωστη περίπτωση ομφαλοσκοπίας οι κάτοικοι των προνομιούχων περιοχών του Κόσμου να αναδεικνύουν σε άμεσο κίνδυνο προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας τον ενδεχόμενο και κατ' αρχήν άσκοπο κλωνισμό του ανθρώπου και να εθελουφλούν στο γεγονός, ότι συμπολίτες τους, κυρίως όμως η συντριπτική πλειοψηφία των άλλων «Κόσμων» της Οικουμένης, βιώνουν σε συνθήκες εξαθλίωσης που συνιστούν δεινή προσβολή της αξίας του ανθρώπου και κυνική παραβίαση του δικαιώματός τους σε ένα ανθρώπινο επίπεδο ζωής^[34]. Η υπέρβαση της απαράδεκτης κατάστασης ανισότητας και εξευτελισμού της «ηθικής υπόστασης» του ανθρώπου που ισχύει σήμερα σε εθνικό και διεθνή χώρο απαιτεί ανατροπή των ιεραρχήσεων που ισχύουν για την ανάπτυξη και την πρόοδο και σχετικά με την επιστήμη επιβάλλει πρωταρχικά τη θετική αντιμετώπιση των επιτευγμάτων τους και την αξιοποίησή τους χάριν όλης της ανθρωπότητας, πριν από την παρεμπόδισή της προκειμένου να εξορκιστούν απώτεροι κίνδυνοι και κυρίως οι εφιάλτες του ολοκληρωτισμού. Η αυταρχικότητα δεν αποτελεί τη μοναδική μορφή απαξίωσης του ανθρώπου, ούτε καν

τη συνηθισμένη και καθημερινή αιτία του ηθικού υποβιβασμού του. Η καθολική ελευθερία και ισότητα δεν μπορεί να επιχειρηθεί με την επέκταση του οικονομικού ανταγωνισμού σε παγκόσμια κλίμακα, αλλά με την ανάδειξη πνεύματος κοινωνικής δικαιοσύνης, ανάπτυξης και προόδου των καθυστερημένων χωρών, που θα προωθήσει την εφαρμογή των προϊόντων της επιστημονικής έρευνας. Η υπέρβαση του σημερινού απαράδεκτου διεθνούς status quo καθιστά αναγκαία την οργανωμένη βοήθεια της επιστήμης και της έρευνας και τη χρησιμοποίηση των πορισμάτων τους χάριν της ταχύτερης δυνατής αποκατάστασης όρων ισότητας στην οικουμενική διάστασή της, της κατάκτησης μιας ανεκτής ποιότητας ζωής χωρίς τις ισχύουσες δυσμενείς διακρίσεις σε ένα βιώσιμο και κατ' ανάγκην παγκόσμιο περιβάλλον και της εγκαθίδρυσης καθεστώτος οικουμενικής συνεργασίας και δικαιοσύνης.

Η ανάγκη της επιστροφής στον «ερειπωμένο ήδη από χρόνια τώρα» ναό του ανθρωπισμού προϋποθέτει «μια βασική αισιοδοξία», αυτή που θεμελιώνεται στην εμπιστοσύνη μας «στις γνωστικές δυνάμεις του ανθρώπου για *ανθρωπογνωσία* και *φυσιογνωσία* - αν με τον πρώτο όρο καλύψουμε την ανθρωπολογία και με τον δεύτερο τη φυσική πραγματικότητα που μας περιέχει αλλά ταυτόχρονα και διακρίνεται και κρίνεται από μας»^[35]. Η κατά παράδοση προβληματική σχέση του ανθρώπου με τους «αδελφούς» του όπου γης, αλλά και με το περιβάλλον, καλείται να επιχειρήσει τη μετάβαση από την έννοια της αγοραίας παγκοσμιοποίησης, ως μετεξέλιξης των μορφών κυριαρχίας του παρελθόντος στις διεθνείς σχέσεις, στην κατάκτηση μιας συμφιλωτικής οικουμενικότητας, που θα αποκαταστήσει σχέσεις ισοτιμίας και συνεργασίας μεταξύ των λαών, ένα καθεστώς αλληλεγγύης, δικαιοσύνης και σεβασμού της ετερότητας για όλο τον Κόσμο και παράλληλα θα προστατεύσει το φυσικό και πολιτιστικό χώρο, την κοινή κληρονομιά όλων των μελών της ανθρωπίνης οικογένειας. Η δύσκολη αυτή πορεία εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την ανάπτυξη της επιστημονικής έρευνας και την ορθολογική αξιοποίηση των επιτευγμάτων της. Τούτο όμως προϋποθέτει την ειλικρινή εμπιστοσύνη μας στις δημιουργικές ικανότητες του ανθρώπου.

Ο πραγματικός σεβασμός της αξίας του Ανθρώπου συνίσταται στην αναγνώριση, ότι κάθε άνθρωπος είναι άξιος να αποφασίζει και να ενεργεί με τη βεβαιότητα ότι αυτός και οι άλλοι αδελφοί του αποτελούν την αρχή και το «τέλος» της γνώσης και της δράσης, του όντος και του δέοντος, της σοφίας και της αγάπης όλων. Έτσι μόνο μπορεί να λάβει εκδίκηση και το «*ημερόφαντον όναρ*» όσων αιώνες τώρα μόχθησαν και μέλλεται να αγωνιστούν για την ελευθερία, την ισότητα, την ευημερία, την αδελφοσύνη και την αξιοπρέπεια αυτού του μοναδικού «ελλόγου όντος», του εκτεθειμένου σε τόσες πλάνες, τόσους κινδύνους και τόσες διαψεύσεις, αλλά και άξιου της εμπιστοσύνης, αφού είναι αυτός που οικοδόμησε τον ανθρωπινό Κόσμο, κάποτε σε διαμάχη και τώρα, όπως ελπίζεται, σε συνεργασία με το φυσικό Κόσμο, του οποίου αποτελεί την ψυχή και το λόγο ύπαρξης.

* Το κείμενο αυτό αποτελεί ανάπτυξη της εισήγησης με θέμα «Βιοϊατρική και ποινικό δίκαιο», που έγινε στα πλαίσια του Συνεδρίου που οργάνωσαν στην Ερμούπολη η Εταιρεία Δικαστικών Μελετών και η Ένωση Ελλήνων Ποινικολόγων από 12 έως 14 Μαΐου 2000.

[1] Για το δόγμα της «βιωσίμου αποδείξεως», βλ. *Μ. Δεκλερή*, Ο Δωδεκάδελτος του περιβάλλοντος, 1996, ιδίως σ. 54-56, 112-115 κ.λπ.

[2] *Eric Hobsbawm*, Η εποχή των άκρων, μτφ. Β. Καπετανγιάννη, 1995, σ. 699 και 670.

[3] *Eric Hobsbawm*, όπ.π., σ. 698

[4] *Γ. Παπαδημητρίου*, Σύνταγμα και Ελευθερία της Επιστήμης (ΤοΣ 3/1992 σ. 515 και επ.). Ο συγγραφέας επισημαίνει, ότι «δεν υπάρχει πόρισμα επιστημονικής έρευνας που είναι δυνατόν να διεκδικήσει τον χαρακτηρισμό του ως πλήρους, οριστικού και αμετακλήτου. Η διαρκής αναζήτηση στην επιστήμη αποτελεί τον λόγο ύπαρξής της και την πεμπτουσία της» (σ. 520).

[5] *Eric Hobsbawm*, όπ.π., σ. 703. Ο συγγραφέας επισημαίνει ιδιαίτερα τους περιορισμούς διεξαγωγής πειραμάτων σε ανθρώπους.

[6] *Eric Hobsbawm*, όπ.π., σ. 672.

[7] *Γ. Κασιμάτης*, Η επιστήμη υπό δικαστικήν απαγόρευση, ΤοΣ 4/1998 σ. 726.

[8] *Α. Μάνεσης*, Η επιστημονική γνώμη δεν διώκεται, ΤοΣ 4/1998 σ. 46 (με αφορμή, όμως, τον δικαστικό έλεγχο της επιστημονικής γνώμης).

[9] *Γ. Α. Μαγκάκης*, Η κλωνοποίηση ανθρώπων ως αξιόποινη προσβολή της ανθρώπινης αξίας, Υπεράσπιση 1998, σ. 477.

[10] *Eric Hobsbawm*, όπ.π. (σημ.2), σ. 703.

[11] *Ι. Μανωλεδάκης*, Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του Ποινικού Δικαίου, 1998, σ. 252.

[12] *Χ. Δ. Αργυρόπουλος*, Η αρχή της δίκαιης δίκης στην Οικουμενική Διακήρυξη του ΟΗΕ, ΝοΒ 46, σ. 1560.

[13] *Γ. Α. Μαγκάκης*, όπ.π. (σημ.9), σ. 476 και 478.

[14] *Γονιδίωμα*: το σύνολο του γονιδιακού υλικού ενός ατόμου (γένωμα). *Γονίδιο*: Καθένας από το σύνολο των φορέων των πληροφοριών που μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά με τα γεννητικά κύτταρα.

[15] *Leo Strauss*, Φυσικό δίκαιο και ιστορία, μτφ. Σ. Ροζάνη - Γ.Λυκιαρδόπουλου, 1988, σ. 184, *N. Χωραφάς*, Ποινικόν Δίκαιον, 1978, σελ. 1-2, *I. Μανωλεδάκης*, Ποινικό Δίκαιο, άρθρα 1- 49, 1989, σ. 1-2.

[16] Για την έννοια των νόμων αυτών, οι οποίοι «ούτε ακυρότητα ούτε ποινήν απειλούν, αλλά ζητούν άλλως να εμποδίσωσι την απαγορευομένην πράξιν» βλ. *H. Dernburg*, Γενικάί αρχαί, 1932, μτφ. Γ. Δυοβουνιώτου, σ. 66 - 67.

[17] Οι πρωτεύοντες κανόνες (απαγορευτικοί ή επιτακτικοί) αποτελούν το «λογικώς πρότερον» έναντι του νόμου που απειλεί ορισμένη ποινή για την παράβασή τους (*N. Χωραφάς*, όπ.π., σ. 26).

[18] Κατά τον *Γ.Α. Μαγκάκη*, Συστηματική ερμηνεία του Π.Κ., Εισαγωγή - άρθρα 1-13, 1993, σ. 40-41 η δικαιοκρατική αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege (certa)* συνιστά το βασικό στοιχείο της «*Magna Charta του Ποινικού Δικαίου ως Δικαίου*».

[19] *Γ. Α. Μαγκάκης*, Η κλωνοποίηση ανθρώπων κ.λπ., σ. 479.

[20] *I. Μανωλεδάκης*, όπ.π. (σημ.6), σ. 252. Ενδεχομένως η «γενετική αλλοίωση» της ύπαρξης του ανθρώπου να έχει την απαξία του «αφανισμού» της, οπότε αποτελεί ο ίδιος καθεαυτό έννομο αγαθό (σ. 253).

[21] *Γ. Παπαδημητρίου*, όπ.π., σ. 518 - 519.

[22] *Δ. Τσάτσος*, Τα θεμελιώδη δικαιώματα 1988, σ. 281, *Π. Δαγτόγλου*, Ατομικά δικαιώματα, Α΄, σ. 131-140.

[23] *Γ. Μπαλής*, Εμπράγατον δίκαιον, 1961, σ. 90 (σχετικά με τους περιορισμούς της κυριότητας ως όρων προσδιοριστικών του περιεχομένου της), *Π. Δαγτόγλου*, όπ.π., σ. 136.

[24] *Α. Μάνεσης*, Ατομικές ελευθερίες, 1982, σ. 89.

[25] *Α. Μάνεσης*, όπ. π. σ. 113.

[26] *Α. Μάνεσης*, Ατομικές ελευθερίες, σ. 65 και 113, *Γ. Β. Καμίνης*, Παράνομα αποδεικτικά μέσα και συνταγματική κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων, 1998, σ. 335.

[27] Γ. Παπαδημητρίου, Το Σύνταγμα και η εκούσια αποβολή της ιθαγένειας, ΤοΣ 5/1979, σ. 418 και επ., ιδίως 443.

[28] Jürgen Baumann, Θεμελιώδεις έννοιες και σύστημα του Ποινικού Δικαίου, απόδοση Ι. Γιαννίδη - Λ. Κοτσαλή, 1983, σ. 190.

[29] Η ιδιότητα της αρχής αυτής ως «γενικής» με «οικουμενικό» χαρακτήρα απορρέει και από την οργανική ένταξή της στην Οικουμενική Διακήρυξη και ενόψει του περιεχομένου της, ώστε να θεωρείται ως «γενικά αναγνωρισμένος κανόνας του διεθνούς δικαίου» (Χ. Τσιλιώτης, Η δικαστική διαπίστωση της ισχύος των γενικών κανόνων του διεθνούς δικαίου στην εσωτερική έννομη τάξη, ΤοΣ 1995, σ. 31 επ.).

[30] Θ. Δοστογέφσκη, Το έγκλημα και η τιμωρία, μτφ. Α. Παπαδιαμάντη, Πρόλογος Ε. Ροΐδη, 1992, σ. 7.

[31] Claude Levi - Strauss (1988), όπως παρατίθεται από τον Eric Hobsdawn, όπ.π. (σημ. 2), σ. 669.

[32] Ε. Σεβερίνο, Η τεχνική είναι η δύση κάθε καλής πίστης, στον τόμο U. Eco, Τι πιστεύει αυτός που δεν πιστεύει; 1998, σ. 99, 100 και 110.

[33] Πρόκειται για τον τίτλο του βιβλίου του J.D.Bernal (1939), που θεωρήθηκε μανιφέστο για την ιδεολογική στράτευση στην επιστήμη, στον ορθολογισμό και την πρόοδο.

[34] Η διάταξη του άρθρου 25 παρ.1 εδ. α΄ της Οικουμενικής Διακήρυξης ορίζει, ότι «καθένας έχει δικαίωμα σε ένα βιοτικό επίπεδο ικανό να εξασφαλίσει στον ίδιο και στην οικογένειά του υγεία και ευημερία και ειδικότερα τροφή, ρουχισμό, κατοικία, ιατρική περίθαλψη όπως και τις απαραίτητες υπηρεσίες» καθώς και δικαίωμα σε ασφάλιση. Η διάταξη του άρθρου 27 παρ. 1 αναφέρει, ότι «καθένας έχει το δικαίωμα να συμμετέχει στην πνευματική ζωή της κοινότητας, να χαίρεται τις καλές τέχνες και να μετέχει στην επιστημονική πρόοδο και στα αγαθά της». Και, τέλος, η διάταξη του άρθρου 28 επαγγέλλεται, ότι «καθένας έχει το δικαίωμα να επικρατεί μια κοινωνική και διεθνής τάξη μέσα στην οποία τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που προκηρύσσει η παρούσα Διακήρυξη να μπορούν να πραγματώνονται σε όλη τους την έκταση».

[35] Δ. Ν. Μαρωνίτης, Διάλογος και διαλεκτική του ανθρωπισμού, Εισαγωγή στον τόμο «Ο φόβος της ελευθερίας», Εκδόσεις Παπαζήση, 1971, σ. 14.